ION CARAION

„Cîrtiţa şi

aproapele"

Am ezitat să scriu pînă astăzi despre Ion Caraion, căruia i-au apărut în anii din urmă mai multe cărţi, fiindcă nu mă puteam, cu nici un chip, uni cu aceia care văd în el un poet excepţional; mă învinuiam în gînd de neînţelegere şi am aşteptat să mă lămuresc. Chiar dacă nu-mi displace să mă aflu din cînd în cînd în dezacord cu majoritatea, nu caut cu tot dinadinsul să fac din asta o metodă, însă şi tăcerea prelungită prezintă riscurile ei. Aşa că, profitînd de tipărirea unui nou volum intitulat sugestiv ***Cîrtiţa*** *şi aproapele,* m-am hotărît să-i consacru o recenzie. Trebuie să spun din capul locului că nu neg poetului originalitatea, forţa, şi că aş putea oricînd cita, dintr-o carte sau alta, poezii foarte frumoase, cum ar fi de exemplu aceasta care urmează:

„Nici im rost nu-şi mai afla noimă. / îmburuieniseră toate seminţele pămintului. / La fiecare uitîndu-te, puteai vedea apropiat / moartea plutindu-i deasupra capului. / Ca un furuncul gata să spargă / nebunia pîndea în anotimp. // După ce cu adevărat nu mai aveam nimic, / devenii fără margini de liber. /Dar pentru asta mi-a trebuit o firidă. // Apoi arlechinii au avut azurul aproape. // Ca un găinaţ de pasăre pe-o statuie, / toamna e plină de lestrygoni. // Abia acum înţeleg nebunia şi lacrimile".

Caracteristice sînt, în astfel de versuri, lipsa de falsă pudoare, expresia dură şi chiar un nereprimat instinct polemic, o ţîşnire a sarcasmului, a urii, a dezgustului:

„Ce fel de gîndac să-mi mai bea plictiseala? /Acum, cînd se rîde, rid ochii sălcii. / Eu însumi prin mine arar întîrzii, | ca un om care moare şi-şi tăinuie boala // Un cimitir de pîslă e totul. | Cînd nici un început nu mai începe de-acum, /sub pomul de aur cu ţăpăitul postum, / mi-aud de departe funingea şi ciotul. // O scîrbă de viaţă cu febre şi come / lîncezeşte în mine din nu ştiu ce veac".

Dar mergînd mai departe cu lectura, începem să observăm că nu cruditatea emoţiei şi a expresiei face nota poetului, ci, dimpotrivă, abuzul stilistic. Poetul este, în fond, un barochist, inventator neobosit de complicaţii plastice, de arabescuri, cu un mare instinct al decorativului; un, ca să spunem lucrurilor pe nume, manierist:

„Sub copacul acesta s-a spînzurat o fecioară, | Amaltheia, capra fermecată, / îngenunche în umbra copacului. / Zeii se fac ploi de aur, şiretlicuri şi tauri. / Ei pătrund pe sub dafini / se dau in leagăn şi se-ascund / culeg struguri şi cîntă. / Joacă, îi priveşti. | Se privesc:

Joacă / Pe ploaie, pe arşiţă, pe ninsoare. / Parcă şi ţinuturile din jur / S-au făcut- deodată de, stofă / şi s-au trezit într-o mare / de stofă / şi s-au trezit într-o mare / de temple. // Oi de bumbac şi oi de lină pasc în cer / lumina eumenidelor ".

Aici nu este doar sterilizarea unui motiv panic, amintind de ***Paşii profetului:*** este o sugestie a desacralizării Edenului şi o resemnare care, în alte poeme, devine apăsătoare. S-a vorbit, în legătură cu ***Cîrtiţa şi aproapele,*** de un univers înăbuşitor, fără transcendenţă, de coşmaruri şi de autoflagelări, de spaimă şi de suferinţă. Asemenea semnificaţii găsim, ce-i drept, în numeroase poezii, dar întunecate cam prea des de artificii şi de preţiozitate: „ *Colomîzdră cinică, e timpul / să te-aşez în loc de-afiş la hală, | sub bronşita bolţilor corolă, să te scalde florile cu nimbul //lor interior ca o făclie... ".*

Consecinţa este, fireşte, saturaţia. Contorsiunea morală e trâdată de excesul stilistic, dramatismul se risipeşte în jocuri de artificii şi în butade (reminiscenţe suprarealiste); poezia devine cîteodată chiar facil parodică, atingîndu-se cu o aripă de ***Mîhnirile*** argheziene, de sonorităţile goale ale lui Dan Borta ***(Prolegomene, Ceremonii)*** ori împrumutînd rimele lui Topîrceanu *(„Mă uitam la mine mut cala o l prăfuită tolbă cu blazon / lîngă umbra de pe lampion /şi-mi spuneam: / Ce arbore de cacao... ").* Prefer acele versuri (ca să reînnod firul exemplelor pozitive), în care amărăciunea, neliniştea se exprimă mai simplu, peste cenuşa figurilor de stil: „ *De-atunci orbecăi. Nu ştiu unde merg, unde-ajung. / Pururi in gol, pretutindeni uşarnic, / orice drum vechi mi se pare mai lung, // orice drum nou - mai zadarnic. // Iată: am deschis o uşă, trec un prag. / Iată: o mulţime anonimă treapădă nepăsătoare. / Undeva, în depărtare, / timpul s-a spînzurat de pomi ca un steag. // Să nu se mai întîmple nimic... | Să nu mai treacă pe-aici călători... / Timp viran, timp nomad".*

(Contemporanul, nr. 17, 1970)

„Dragostea e pseudonimul morţii"

Arghezianismul structural al lui Ion Caraion din cărţile anterioare abia dacă mai poate fi bănuit în cîteva din poemele ciclului median din ***Dragostea e pseudonimul morţii,*** de exemplu în tonalitatea moral îngreţoşată a ***Eclipsei*** *(„tu eşti doamne? |- mă confundaţi. / drace! tare pipernicit mai ajunsese şi dumnezeu. / - ce scarabeu... - / mi-i greaţă şi frică, mi-i milă şi sârbă / de tot si de toate ")* sau în crîncena materialitate din ***Desprimăvărare cu frig*** *(„ Cerul se umpluse de ape. | Lume de pe lumea cealaltă. / Doamne, nu mai încape - / Ceru-i ca*

iarba de baltă. / Doamne, a dat peste toarte - l Apa se umpluse de moarte / Viitura cleioasă, mîlul etern, /Aduce buturugi din infern"). In ciclul iniţial, care e şi cel mai puternic liric, de o zguduitoare „sinceritate", poezia lui Ion Caraion începe să dea o curioasă impresie de transcriere automată a gîndurilor şi sentimentelor, de dezarticulat suprarealistic, de telegrafie imagistică şi, în definitiv, de conştiinţă surprinsă **sur le vif.** Afinităţii argheziene îi ia locul aceea bacoviană. In interiorul versurilor se cască, tot mai des, spaţii albe (imposibil de sugerat grafic, cînd, ca în acest articol, versurile sînt orînduite liniar din motive de economie), elementele de legătură dispar aproape cu totul, ajungîndu-se la enumerări enigmatice: *„Lemne upanişade / lemne l două puni pe-o garoafa l sulimanurile modii / viaţa-i o scroafă / despicare / clipă de măcelărit soarele / ninge pe torcătoarele / de zodii l cosmice tije /prea veghetoarele /pliscuri de scamă / capete-n pari / ca nişte clopote mari / două plini pe-o floare / locuim In zdrobirea cuvintelor l lemne upanişade / cine ce mai poate să-nsemne? / mestecă şi cade /vîntul în limba mormintelor / întunecare /pesemne / buze care splnzură de-o iarbă de mare | lemne | lemne / lemne / şi clopote".* ***(Locuim în zdrobirea cuvintelor).*** Această dezagregare a limbajului reflectă, tară îndoială, o asemănătoare stare morală (şi toată poezia lui Ion Caraion trebuie interpretată în termeni morali: căci este expresia uneia din conştiinţele cele mai torturate din întreaga noastră literatură): *„Semn e şi timp e de / toate ororile / o! privighetorile / prea veghetoarele / cerului limpede / ca sărbătorile > celuilalt l care le / vîntură... / sumbră / pajişte / privire l măcelărire ' umbră şi scindură / tremuri l tremur subţire l fire şi ghimpe de / lumină şi umbră / umbră cobalt / rostogolire / vremuri / m-acopăr / cu frunze de toamnă l privită de-un alt - / care mă-nseamnă... "* ***(Umbră-cobalt).***

Repetarea obsesivă a unor cuvinte e de ajuns spre a ne da o idee şi de o altă caracteristică a liricii lui Ion Caraion: agresivitatea ei aproape permanentă, violentă, traumatizantă. Eugen Simion a vorbit, pe bună dreptate, într-un articol din „România literară" consacrat volumului din urmă al poetului, de „poemul ca agresiune", fundat spiritual pe o „insolentă negativitate", de „poemul în răspăr", în adevăr, aceasta a fost şi a rămas poezia lui Ion Caraion de la ***Panopticum*** şi ***Cintece negre*** la ***Dragostea e pseudonimul morţii,*** în pofida evoluţiei mijloacelor. Puţini poeţi (poate doar Bacovia, dintre cei mari) au cultivat cu mai multă insistenţă această sinceritate brută şi brutală a viziunilor sumbre. Ion Caraion are vocaţia coşmarelor iar „dicteul automatic" (în sensul de transcriere simplificată a vocii interioare) e o cale de a permite celor mai negre, mai teribile şi mai absurde imagini

să se înlănţuie în hora., ca un vîrtej, a liricii sale. Citez la întîmplare: „ *Oarba spală pietre şi stele / dumnezeu mănîncă furnici. / drumul se mînie printre tigve de morţi //priveau la noi străinii / (desenează acest vid!) / ca la nişte viermi / adică nici / de fapt, nu priveau / suicid / adevărul e o femeie de servici /sau* " ***(Monism).*** Şi: „ *Doamne, te iert... // voi faceţi parte / dintr-o lume din care eu am plecat // veţi fi fost undeva sus / vom fi fost undeva jos // dar voi v-aţi bucurat de viaţă / şi noi de moarte ne-am bucurat // aproape că nu mai era lumină / sinii ei se umflau noaptea (şi noaptea o să vină) / ca laptele fiert / în seara aceea am sărutat / un copil fără degete / cîteodată trece un mort pe la noi prin grădină".* ***(Graţie).*** La fel de sugestivă, în misterioasa acumulare de viziuni fără înţeles imediat, dar care trimit, toate, la aceeaşi conştiinţă coşmarescă, încărcată şi grea de neliniştile ei ca un şlep de imense baloturi, este şi ***Ritual:*** *„ mortul cară pe dumnezeu / cu roaba la porci | | volume / serii / seri / cuie / cu care se joacă un prost || am fost / prin oasele noastre ca nişte / palavre || nu trebuie făcută frumuseţe / unde nu e || UNDE NU E || comună umbră // ceea ce o să mai vină | e carenţă || mortul cară cu roaba / statuia tandreţii".* Bacovianismul, cu o notă halucinantă, apare pînă şi în cele mai aparent nevinovate instantanee: *„Nu răsare soarele / e trist / strada încă plină de nebuni / un cocoş cit clinele de mare / pe o ladă-n galben, cu păuni || e! nu ştiu dacă totuşi eşti casa izgonirii... ".* ***(Hipogeu).***

Ce este poezia pentru Ion Caraion? *„Poezia-i un coşmar pe acoperişurile căruia / se ceartă barza albă cu barza neagră / dîndu-se de-a dura-n oul hazardului... "* ***(în oul hazardului).*** Categoria artistică cea mai potrivită pentru ea e aceea a grotescului. O conştiinţă tragică, desigur, bîntuită de anxietăţi, apăsată de poveri doar ei ştiute, bolnavă de frică şi de orgoliu: dar care pare să nu aibă la îndemînă un limbaj coerent, articulat, ci unul sfârîmat ca în urma unei explozii. Grotescul e produsul combinaţiei de gravitate şi de glumă, de patetism şi de batjocură, de întunecată ţîşnire a viziunilor şi de joc voit copilăresc. Expresionismul funciar a lui Ion Caraion - strigăt, exacerbare a simţurilor, culori tari etc. - e trecut prin suprarealism; Arghezi se aliază cu Bacovia; o artă albă, subtilă, rafinată, cu simularea stîngăciei, cu naivitatea liniilor întortocheate ale picturii populare. Mostre de folclor suprarealist, în stare pură, descoperim destule în ultima treime a volumului: „ — *Vă salută, domnule / - Nu pe mine, somnule. / - Cucuveaua, domnule / - Nu pe mine, somnule. / - Cine sînteţi, domnule? / - Cucuveaua, somnule. / - Cer iertare, domnule. / - Cere totul, somnule. / - Vreţi şi restul, domnule? / - Vreau neantul, somnule, l - Agonia, domnule? l — Sincronia, somnule. / - Unde sunteţi,*

domnule? l — Pretutindeni, somnule. / - Ca trecutul, domnule? / - Ca văzduhul, somnule" ***(Pretutindeni, somnule).*** Dar nu acestea sînt cu adevărat caracteristice, ci combinarea lor cu elemente din sfere şi din registre estetice diferite ori chiar opuse. Poezia lui Ion Caraion este pe cît de pură în abrupta, în liminara ei sinceritate, pe atît de amalgamată, de barocă, de tulbure în planul expresivităţii verbale. Senzaţia de ecroşeu sau de neprelucrat (care se datorează uneori nerevenirii poetului asupra poemelor: versuri sau imagini repetate aidoma în mai multe poeme; publicarea ciornei alături de forma ulterioară evoluată etc.) pe care lirica aceasta o dă se explică, desigur, prin atitudinea însăşi care o constituie: amară şi mizantropică privire spre lume a unui suflet chinuit, îndurerat, jupuit ca o carne sîngerîndă. Dar, se ştie, în planul artei, orice sinceritate e rodul artificiului. Ion Caraion nu e doar acea conştiinţă etică, pe care cititorul cel mai grăbit o sesizează fără greutate, dar, deopotrivă, o conştiinţă estetică foarte stăpînă pe ea. Cititor de poezie, traducător harnic, Ion Caraion e departe de a fi un poet naiv, spontan, primar. Din contra, poezia lui arată, în secţiune verticală, straturile succesive ale culturii asimilate. Gheorghe Grigurcu, într-o cronică la ***Pan şi Selene,*** a indicat o bună parte din ele. Nu e vorba de vreo absenţă a originalităţii, din contra: în artă originalitatea e chestiune de modele culturale în aceeaşi măsură în care spontaneitatea e chestiune de elaborare. Vreau să spun doar că există la Ion Caraion un puternic conflict între natura directă a sentimentului moral şi expresivitatea îndelung hrănită cultural. O analiză temeinică (dar nu, desigur, într-o cronică precum cea de faţă) a poeziei lui ar trebui să ne arate cum reuşeşte poetul să creeze impresia că îşi transcrie aproape automatic, fără nici o sintaxă lirică, întunecatele lui viziuni, coşmarele, torturantele mişcări ale unui suflet ultragiat, şi, în acelaşi timp, să recurgă la o expresivitate în care să se regăsească, sedimentate, resturile unei atît de intense şi de profunde culturi poetice. Conflictul acesta între spontaneitate, brut, cruzime, originalitate absolută, pe de o parte, şi elaboraţie, artă rafinată, ereditate culturală pe de alta, formează, poate, aspectul cel mai izbitor şi insoluţionabil critic al poeziei lui Ion Caraion.

Voi încheia cu două sau trei exemple pentru arta pe care o implică ţipătul liric atît de violent şi de emoţionant din versurile lui Ion Caraion: şi care arată că, sub culorile revărsate, abundente, aparent neglijente, ale tabloului, desenul a fost dintru început riguros. Marele poet - şi vom vorbi, probabil, într-o zi despre Ion Caraion ca despre un mare poet - nu trişează, nu-şi permite să înşele ochiul cititorului. Ceea ce pare la el improvizat sau ieşit de-a dreptul din prea plinul (ori prea

golul) sufletesc se dovedeşte rolul unui îndelung exerciţiu întru exactitate. Iată ***Sacru,*** poem simplu, transparent, la îndemînă: şi totodată cît de secret, de inelucidabil, de sugestiv: *„trupuri închise c-un fermoar /sau cîte doi-trei nasturi de-a lungul / vertebrelor / aerul dintre nuduri albăstrui pal / două femei cu spatele una la alta / goale / doar părul descîntă şi boceşte / în pletele lor / / totul e ascundere".* Iată, în fine, o antologie de adevărate minuni lirice, cărora scoaterea din context nu le anulează forţa lirică: *„soarte şi paturi suprapuse / oraşul ca un dormitor"; „ dansînd pe buzele tăcerii ca pe minerul unei căni"; „pălămida închipuirii /ţopăi pe tavan", „stelele se umplu de cîntece ca nişte ceşti"; „cioara-ncurcă broderia liniştii subţire", „ infinitul, laolaltă / cu o baltă "; „ vezi nori ca nişte tandre | marsupii de lichid; " „sunt cîntece în care mor".*

(România literară, nr. 22, 1981)